

www.turkishstudies.net/turkishstudies

Turkish Studies

eISSN: 1308-2140

Research Article / Araştırma Makalesi

INTERNATIONAL
BALKAN
UNIVERSITY
Sponsored by IBU

Kara Ölüm ve Divan Şairi

Black Death and Divan Poet

Filiz Kılıç*

*Ey, böylesine sonsuz bir bela yaşamayacak ve tanıklığımıza
masal gözüyle bakacak olan gelecek mutlu nesiller*

Petrarch

Abstract: The whole world is having a hard time due to the Covid-19 epidemic. Many of us have faced such a big outbreak for the first time. Human history is full of outbreaks. Mankind repeatedly fought an enemy that he could not see, lost millions, but was able to defeat the enemy every time. One of the most well known and most destructive epidemics is the plague called “black trouble” or “black death”. This plague has affected The Ottoman Empire, especially Istanbul, and caused the death of many people. Poets who cannot be insensitive to social issues have also committed this scourge in their works. The poets who wrote poems about plague, themselves or their relatives were affected by this disease and even lost their lives. The poems we could find out are Abdülkerim Efendi, Arşi/Çâkî, Birgivi Mehmed Efendi, Âsım/Âsımî, Mütercim Seyyid Ahmed Âsım Efendi, İmamzâde Hâfız Mehmed Emin Âtîf Efendi, Mehmed Atûfî Efendi, Âzim, Bakî/Sünbülzâde Abdülbâki Efendi, Cevdet, Devletî, Edibî, Es’ad-zâde Seyyid Mesûd Efendi, Fahrî, Kerimzâde Fâ’iz Abdullah Efendi, Fehîm-i Kadîm, Mevlânâ Ziyâeddîn Hâlid, Mirza Abdüssettâr Hâlis, Mehmed Hayret Efendi, Hayretî, Hıbrî, Hıfzî, Kudsi, Mâdih, Me’âbî, Hoca Sa’deddin Efendizâde Mehmed Efendi, Molla Ahmedzâde Mehmed Çelebi, Mûnis Harezmi, Nuh Necib Bey, Emir Ahmed Efendi, Niksârî-zâde Kadı Mahmud Efendi, Niksârî-zâde Kadı Mehmed Efendi, Şeyh Seyyid Hasan Nurî Efendi, Re’fet Mehmed Aziz, Re’fet Mehmed, Hoca Sa’deddin-zâde Mehmed Reşid Efendi, Mustafa Reşid, Revnak, Sa’dî Çelebi, Mirza Hüseyin Sâlâr, Şâmî, Şem’î, Sükkerî, Tâyib, Zâkî, Ahmed Zamirî Efendi, Zîver, Fuzulî, Müttakî, Sun’î Çelebi, Ümidî, Ziyâi, Muhlis Dede, Rezmî Bahadır Giray, Devlet Giray Han, Bora Gazi Giray Han, Second Gazi Giray Han, Abdülbaki Efendi, Seyrek-zade Mehmed imsim, Mehmed Hamid Bey, Lazi-Zâde Feyzullah Nâfiz, Fevzî, Nehcî, Azmî and Âşık Çelebi. The poet tezkire writers were witnessing the history by writing about the poets or the relatives who died from the plague. They also talked about the physical, social and psychological negative effects of the plague, the drugs or practices that could cure the plague, and that the dead person was considered a martyr. The plague must be accepted because it is the discretion of Allah, and one shall pray to Allah for help. Similar information is found in poems in the divans of the poets.

*Prof. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Prof. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Faculty of Science and Letters, Department of Turkish Language and Literature.

ORCID 0000-0002-6232-7223

filizkilic64@hotmail.com

Cite as/ Atf: Kılıç, F. (2020). Kara ölüm ve divan şairi. *Turkish Studies*, 15(4), 647-665.
<https://dx.doi.org/10.29228/TurkishStudies.44423>

Received/Geliş: 22 June/Haziran 2020

Accepted/Kabul: 10 August/Ağustos 2020

Copyright © MDE, Turkey

Checked by plagiarism software

Published/Yayın: 30 August/Ağustos 2020

CC BY-NC 4.0

Structurel Abstract: The whole world is having a hard time due to the Covid-19 epidemic. Many of us have faced such a big outbreak for the first time. Covid-19 is a serious threat to human wellbeing. It is not yet clear that when we can return to our normal lives or when we can have a normal communication with others.

Human history is full of outbreaks. Mankind repeatedly fought an enemy that he could not see, lost millions, but was able to defeat the enemy every time. One of the most well known and most destructive epidemics is the plague called “black trouble” or “black death”. The plague passes to humans through fleas on mice and other rodent animals. In history, the plague was word used for both as the name of a disease and all epidemics which is not fully defined. Even though in general plague is called "taun" which is an Arabic word, "taun" is mostly used for "bubonic/hıyarcıklı plague". In Anatolia apart from the plague, words such as “yumurcak, yumrucak, oymaca, baba, ölet, kıran” are used to refer plague.

Humankind have had to fight the plague epidemic many times. Plague outbreaks from antiquity to the present are divided into three phases. The first one is the disease that started in 541 AD and is known as the Justinian plague. This plague, which continued until the middle of the 8th century, affected the lands where Islam was born and spread. Then, no plague with great losses has been recorded until 14th century. The second phase named as “black death” is started from the Central Asian steppes in the 1330s and proceeded along the Silk Road in 1347, reached the Islamic world through the trade caravans. It caused heavy losses until the middle of the 19th century. The third stage known as Bombay plague occurred in Southeast Asia during the second half of the 19th and spread all over the world. It lasted until the middle of the 20th century. The plague has also caused deaths from time to time between these historical periods.

The plague or “taun” seen all over the world has affected the Ottoman Empire, especially Istanbul, many times and caused the death of many people. Plague affected everybody regardless of the wealth, age or gender. Poets who cannot be insensitive to social issues have also committed this scourge in their works. The poets who wrote poems about plague themselves or their relatives were affected by this trouble and even lost their lives. The plague epidemic started in many settlements in the Ottoman lands, especially in Istanbul.

Epidemic diseases spread rapidly due to the fact that the infected people do not stay in quarantine and travel together with other people in different environments. When a healthy person goes to the infected places, they easily catch the virus. Therefore, travel increases the risk of an epidemic. The artists caught plague in their hometowns or during their travels, primarily in Istanbul. Many poets and writers, especially Fuzulî, considered one of the greatest poets of Turkish literature, died due to plague. The poets and writers that we can identify, who died from the plague himself or who lost their blood relatives, who caught the plague and managed to recover, are: Abdülkerim Efendi, Arşi/Çâkî, Birgivi Mehmed Efendi, Âsım/Âsımî, Mütercim Seyyid Ahmed Âsım Efendi, İmamzâde Hâfız Mehmed Emin Âtîf Efendi, Mehmed Atûfi Efendi, Âzim, Bakî/Sünbülzâde Abdülbâkî Efendi, Cevdet, Devletî, Edibî, Es’ad-zâde Seyyid Mesûd Efendi, Fahrî, Kerimzâde Fâ’iz Abdullah Efendi, Fehîm-i Kadîm, Mevlânâ Ziyâeddîn Hâlid, Mirza Abdüssettâr Hâlis, Mehmed Hayret Efendi, Hayretî, Hıbrî, Hıfzî, Kudî, Mâdih, Me’âbî, Hoca Sa’deddin Efendizâde Mehmed Efendi, Molla Ahmedzâde Mehmed Çelebi, Mûnis Harezmi, Nuh Necîb Bey, Emir Ahmed Efendi, Niksârî-zâde Kadî Mahmud Efendi, Niksârî-zâde Kadî Mehmed Efendi, Şeyh Seyyid Hasan Nurî Efendi, Re’fet Mehmed Azîz, Re’fet Mehmed, Hoca Sa’deddin-zâde Mehmed Reşîd Efendi, Mustafa Reşîd, Revnak, Sa’dî Çelebi, Mirza Hüseyin Sâlâr, Şâmî, Şem’î, Sükkerî, Tâyib, Zâkî, Ahmed Zamirî Efendi, Ziver, Fuzulî, Müttakî, Sun’î Çelebi, Ümidî, Ziyâî, Muhlis Dede, Rezmî Bahadır Giray, Devlet Giray Han, Bora Gazi Giray Han, Gazi Giray Han, Abdülbakî Efendi, Seyrek-zâde Mehmed Âsım, Mehmed Hamid Bey, Lâzîkî-zâde Feyzullah Nâfiz, Fevzî, Nehcî, Azmî, Âşık Çelebi.

It is believed that those who died because of a plague in Islam were martyred. The plague is a sentence that Allah sent as a punishment for those who do not believe, and as a reward for believers. The plague must be acknowledged because it is the discretion of Allah, and prayers must be sent to Allah to ask for help. Moving from all this, the surrender of the servant was prioritized rather than the tragic death of poets, in poems written after the plague who died from the plagues.

Some poets or their relatives have managed to recover from the disease. Those who recovered from the plague among the people were considered free from their sins. While explaining the life of the poet who was caught and healed by plague in poems about plague or biographical sources, many methods used in the treatment of plague are also mentioned. Some of these treatments are oral medications and pastes. Some of them were applied directly on the bumps that were formed in the body. Ointments and pastes made from ruby

powder have been extensively mentioned in poems. The black smoke on the bottom of the pot, which was processed in wood fire, was rubbed on bumps to heal them. Necklaces made of ruby were also hung in the throat to protect against plague. Indoor and outdoor spaces, especially the living spaces, were smoked to prevent plague. Even tea and opium were said to be good for the plague and original poems were written.

Keywords: Plague, Taun, Divan Poet, Plague Poems.

Öz: Bütün dünya Covid 19 salgını sebebiyle zor günler geçirmektedir. Pek çoğumuz ilk kez böylesine büyük bir salgın belasıyla karşı karşıya kaldık. İnsanlık tarihi salgın hastalıklarla doludur. İnsanoğlu defalarca gözle göremediği bir düşmanla savaşmış, milyonlarca kayıp vermiş, ama her defasında da düşmanı yenmeyi başarmıştır. Bu salgınların belki de en bilineni ve en yıkıcı olanı “kara bela”, “kara ölüm” de denilen veba’dır. Bütün dünyada görülen veba ya da taun Osmanlı Devleti’ni özellikle de İstanbul’u defalarca etkilemiş ve pek çok insanın ölümüne sebep olmuştur. Sosyal meselelere duyarsız kalamayacak olan şairler de bu belayı eserlerinde işlemişlerdir. Vebaya dair şiirler yazan şairlerin bizzat kendileri ya da yakınları bu beladan etkilenmişler, hatta hayatlarını kaybetmişlerdir. Bu şairlerden tespit edebildiklerimiz; Abdülkerim Efendi, Arşi/Çâkî, Birgivi Mehmed Efendi, Âsım/Âsımî, Mütercim Seyyid Ahmed Âsım Efendi, İmamzâde Hâfız Mehmed Emin Âtîf Efendi, Mehmed Atûfî Efendi, Âzim, Bakî/Sünbülzâde Abdülbâki Efendi, Cevdet, Devletî, Edibî, Es’ad-zâde Seyyid Mesûd Efendi, Fahrî, Kerimzâde Fâ’iz Abdullah Efendi, Fehîm-i Kadîm, Mevlânâ Ziyâeddîn Hâlid, Mirza Abdüssettâr Hâlis, Mehmed Hayret Efendi, Hayretî, Hibrî, Hıfzî, Kudsî, Mâdih, Me’âbî, Hoca Sa’deddin Efendizâde Mehmed Efendi, Molla Ahmedzâde Mehmed Çelebi, Münis Harezmî, Nuh Necîb Bey, Emir Ahmed Efendi, Niksârî-zâde Kadî Mahmud Efendi, Niksârî-zâde Kadî Mehmed Efendi, Şeyh Seyyid Hasan Nurî Efendi, Re’fet Mehmed Azîz, Re’fet Mehmed, Hoca Sa’deddin-zâde Mehmed Reşîd Efendi, Mustafa Reşîd, Revnak, Sa’dî Çelebi, Mirza Hüseyin Sâlâr, Şâmî, Şem’î, Sükkerî, Tâyib, Zâkî, Ahmed Zamîrî Efendi, Ziver, Fuzulî, Müttakî, Sun’î Çelebi, Ümidî, Ziyâî, Muhlis Dede, Rezmî Bahadır Giray, Devlet Giray Han, Bora Gazi Giray Han, İkinci Gazi Giray Han, Abdülbaki Efendi, Seyrek-zâde Mehmed Âsım, Mehmed Hamid Bey, Lâzikî-Zâde Feyzullah Nâfîz, Fevzî, Nehcî, Azmî, Âşık Çelebi’dır. Şair tezkiresi yazarları vebadan ölen şair ya da yakını anlatırken, vebanın fiziksel, sosyal ve psikolojik olumsuz etkilerinden, vebaya çare olabilecek ilaçlardan ya da uygulamalardan, vebadan ölenin şehit sayıldığından da bahsetmişler ve bir açıdan da tarihe tanıklık etmişlerdir. Veba Allah’ın takdiri olduğu için kabullenmeli, yardım etmesi için de Allah’a dua edilmelidir. Benzer bilgileri şairlerin divanlarında yer alan konuya dair şiirlerde de tespit etmekteyiz.

Anahtar Kelimeler: Veba, Taun, Divan Şairi, Veba Şiirleri.

Giriş

Bütün dünya Covid-19 salgını sebebiyle zor günler geçirmekte. Pek çoğumuz ilk kez böylesine büyük bir salgın belasıyla karşı karşıya kaldık. Belki de hayatımızda ilk defa “pandemi” kelimesini duyduk. Aylardır neredeyse tek gündem maddemiz, Covid-19. Virüs, insan sağlığı için ciddi bir tehdit. Ne zaman normal hayatımıza döneriz, ne zaman diğer insanlarla sağlıklı bir iletişim kurabiliriz, henüz belli değil.

İnsanlık tarihi salgın hastalıklarla dolu. İnsanoğlu defalarca gözle göremediği bir düşmanla savaşmış, milyonlarca kayıp vermiş, ama her defasında da düşmanı yenmeyi başarmış. Bu salgınların belki de en bilineni ve en yıkıcı olanı “kara bela”, “kara ölüm” de denilen veba’dır. Vebanın *kara ölüm* olarak tanımlanmasının sebebi, genel inanca göre, bu hastalık sonucunda deri altı kanamaları ya da doku ölümleri yüzünden deride siyah lekeler oluşmasıdır.

İlkçağ’dan günümüze kadar veba salgınları üç evrede ele alınır. Bunlardan ilki milâdî 541 yılında başlayan ve Jüstinyen vebası olarak bilinen hastalıktır. VIII. yüzyılın ortalarına kadar aralıklarla süren veba İslâm’ın doğduğu ve yayıldığı toprakları da etkilemiştir. Ardından XIV. yüzyıla gelinceye kadar büyük kayıplara yol açan veba salgını kaydedilmemiştir. 1330’larda Orta Asya steplerinden başlayıp 1347’de İpek Yolu boyunca ilerleyen ticaret kervanları aracılığıyla İslâm dünyasına ulaşan ve “kara ölüm” diye nitelenen ikinci evre kısa sürede bütün eski dünyayı etkisi

altına almış ve aralıklarla devam ederek XIX. yüzyılın ortalarına kadar ağır kayıplara sebebiyet vermiştir. Bombay vebasası diye bilinen üçüncü evre XIX. yüzyılın ikinci yarısında Güneydoğu Asya'dan çıkarak bütün dünyaya yayılmış ve XX. yüzyılın ortalarına kadar sürmüştür (Varlık, 2011, 176). Bu tarih dilimleri arasında da veba zaman zaman can almıştır.

Veba, bulaşıcı ve ateşli bir hastalıktır. Fare ve diğer kemirici hayvanlar üzerinde bulunan pireler yoluyla insanlara geçer. Tarihte veba hem bir hastalığın adı hem de içeriği tam olarak bilinmeyen bütün salgın hastalıklar için kullanılan bir kelimeydi. Arapça taun kelimesi daha çok hıyarcıklı veba türü için kullanılmıştır: “*Vebâ maraz-ı âm ya'nî umûmî bir hastalık demektir. Tâ'ûn'a vebâ denildiği gibi ba'zan bi'l-akis ale'l-umûm vebâya dahi tâ'ûn denilür.*” (İzğöer, 1998: 240). Anadolu'da veba dışında *yumurcak, yumrucak, oymaca, baba, ölet, kıran* gibi kelimeler de veba manasındadır (Yıldırım, 2010: 54).

Veba ve Divan Şairi

Bütün dünyada görülen veba ya da taun Osmanlı Devleti'ni özellikle de İstanbul'u defalarca etkilemiş ve pek çok insanın ölümüne sebep olmuştur. Veba, zengin, fakir, genç, yaşlı, kadın, erkek dememiş, herkesin kapısını çalmıştır.

Eserlerinde vebayı, vebadan ölen kişileri, vebanın insanlar ve insanların yaşadıkları yerlerdeki olumsuz etkilerini anlatan müstakil eserler veren ya da şiir ve düzyazılarında vebayı anlatan şair ve yazarların kendileri ya da yakınları bu belaya maruz kalmışlar, hatta bu salgın sebebiyle hayatlarını kaybetmişlerdir. Başta Türk edebiyatının en büyük şairlerinden kabul edilen Fuzulî olmak üzere pek çok şair ve yazar veba yüzünden vefat etmiştir. Bu sanatçılardan tespit edebildiklerimiz şunlardır:

Fuzulî: ...*sene selâse ve sittîn ve tis'â mi'ede maraz-ı tâ'ûn ile mat'ûn olup diger-gûn olmuştur* (Solmaz, 2018: 240).

Fuzulî 1556'da Bağdat ve çevresini kasıp kavuran büyük veba salgını sırasında vefat etmiştir. Fuzulî'yi anlatan tarihî kaynaklarda hastalığı ve ölümü hakkında ayrıntılı bilgi yoktur.

Abdülkerim Bin Mehmed (ö.1574): Abdülkerim Efendi'nin cömert ve fazilet sahibi bir zât olduğu, göz değmesi sebebiyle vebadan otuzlu yaşlarda iken vefat ettiği söylenir (Ekinci, 2013).

Birgili (Birgivi) Mehmed Efendi: 52 yaşında iken 1573 yılının cemaziyelevvel ayında İstanbul yolculuğuna çıktığında veba salgınından dolayı vefat etmiştir. Cenazesi Birgi'ye getirilerek defnedilmiştir (Şakar, 2013).

Müttakî (ö.1584): *Nâmı Mehmed Müttakîdür...Şükûfezâr-ı vücûdı tamâm açılmadan sarsar-ı bâd-ı fenâ ile yirün hazân gibi rûy-ı zemîne saçıldı. Ba'zı emrâz def'i için çûb-ı Çini içmege mübâşeret idüp mevsim-i vebâ olup hudûs-ı vebâya mü'eddâ olup sene tokuz yüz toksan ikide (1584) revân bâg-ı cinâna revân oldu* (Sungurhan, 2017a: 176).

Beyânî Müttakî'nin vebadan dolayı ölümünü bu şekilde verirken Kınalızade Hasan Çelebi, daha sanatlı bir ifade tarzıyla şairin vefatını anlatır:

Hayfâ ki dest-i tetâvül-i dehr-i gaddâr libâs-ı hayâtını heykel-i 'anasırîden berî vü 'ârî idüp ol nihâl-i bâ-kemâl-i letâfet ma'rûz-ı âfet-i sipihr-i pür-muhâlefet oldu. Vâ hasretâ ki ol nûr-ı dîdenün nevri resîde olup şükûfezâr-ı vücûdı tamâm açılmadın sarsar-ı bâd-ı fenâyıla berg-i hazân gibi hâke saçıldı ve tündbâd-ı ecelden eser-i hevâzedegî vü ızrâr ve şiddet-i 'avâstf-ı kazâdan gerd-i beliyet ü zâr ol nihâl-i nâmdârî zemîn-i fenâyâ çaldı...

Egerçi micmere-i rûyında olan hâl-i 'anber-bûyî çeşm-i bedî dîr itmegiçün ilkâ-yı sipend eyler idi. Lâkin mâni'-i âfet ü gezend olmadı ve bir ağız söz ile Mesîhâsâ niçe mürdelerin ihyâ idüp bir cevâbla niçe hastelere dermân iderken takdîr-i melik-i kadîr ile dâmen-i hayâtını dest-i ecelden kurtarmaga dermân olmadı. Ba'z-ı emrâz def'i için çûb-ı Çini içmege

mübâşeret idüp eyyâm-ı tâ'ûn ve mevsim-i vebâ olmagın ta'rîf-i çûb hudûs-ı vebâya mü'eddâ olup sene isneteyn ve tis'in ve tis'ami'ede Mısrâ':

Dökdi derd ile ecel derlerini (Sungurhan, 2017b: 740).

Mehmed Müttakî bazı rahatsızlıkları için “çûb-ı Çîn” bitkisini şifa bulmak amacıyla içerken veba sebebiyle genç yaşta vefat eder. Hastalık belirtileri baş gösterince şairin “çûb-ı Çîn”¹ bitkisini kaynatarak suyunu şifa olsun diye içmiş olabileceğinden hareketle bu bitkinin vebaya iyi geldiği de düşünülebilir. “Şükûfezâr-ı vücûdı tamâm açılmadan” ifadesinden şairin genç yaşta hayatını kaybettiği yorumunu da yapabiliriz. Sanatçı kaderinden kaçamamıştır. Müttakî hakkında bilgi veren kaynaklara göre güzel şiirler yazmıştır. Eğer genç yaşta vebadan vefat etmemiş olsaydı, divan sahibi tanınmış bir şair olabilirdi.

Sun'î Çelebi (1486-1534): Kınalızade Hasan Çelebi Gelibolulu Sun'î'nin taundan genç yaşta vefat ettiği bilgisini tezkiresinde verir:

Saçlı Emîr merhum da dânişmend iken maraz-ı tâ'undan mübtelâ-yı elem-i menûn olup dirîğ ü hayf ki henüz nev-cevân u nev-sâl u mahbûb-ı bî-nazîr ü misâl iken hâk-ı kabrde pâ-y-mâl olup ol bülbül-i nagme-sâz-ı bâg-ı kemâl pençe-i pür-işkence-i sayyâd-ı ecelden kafes-i lahdde güng ü lâl oldu (Sungurhan, 2017b: 515).

Sun'î, Meşâirü's-şu'arâ adlı şair tezkiresinin yazarı Âşık Çelebi'nin arkadaşıdır: “Van seferine ki müteveccih oldılar, çok geçmedin tâ'ûn oldu. Merhûm dahı tâ'ûn çıkarup hakîri istemiş. Varup fasd ve tiryâk-ı fârûk² tenâvül itdürdüm. Birkaç gün dili tutıldı yine açılıp iyliğe döndü. Biş altı günden sonra zâg-ı ecel kuzgun gibi lâşına kondı. Merhûm âhir vaktinde beni çağırdu bu beyti dimiş, yazup elüme sundı. Beyt:

Su gibi sanmayanun ömri âhir

Benüm gibi olur yok yirde âhir

Dırîgâ ki ol vech-i sabîh hâk-ı lahdde pâ-y-mâl oldu, hayfâ ki ol lisân-ı fasih hüçûm-ı ecelden bî-kîl u kâl oldu, efsûs ki ol zebân-ı nagmesâz cellâd-ı ecel zahmından güng ü lâl oldu, eyvâh ki kabrde ol kalem gibi engüşt-i hatt-perdâz bî-ferr ü bî-mecâl oldu. Muhassal ol makûle kâmil ü mükemmil ehl-i irfân nevâdir-i rûzgârdan idi, yârân içre vücûdı kem-yâb, nazîri vâhiden ba'de vâhidin olur u'cûbe-i dâr u diyârdan idi. Aceb vâkı'adur ki merhûmı birkaç günden sonra vâkı'ada gördüm, *hâlün nice oldu* diyü sordum. Hak âlimdür ki böyle cevâb virdi ki *hâlüm harâb ve merci' ü me'âlüm azâb u ikâb idi, ammâ birkaç gün mahkemede oturup şer'-i şerîfe hîdmet ve kazâ-yı şer'iyeyi kitâbet itmek sebebiyle el-hamdü lillâh ki azâbdan halâs ve rahmet-i İlâhî ile ihtisâs buldum. Yâ sana nice acıduğum bilür misin didüm. Bilürem didi. Ben ölsem sen kalsan, bana bu denlü acır mıydın didüm. Daha ziyâde acırdum didi. Uyandum şem' gibi giryân u süzân olup yandum”* (Kılıç, 2018: 569).

Âşık Çelebi, yakın dostu Gelibolulu Sun'î Çelebi'nin tauna yakalanınca yaşadıklarını ve arkadaşının ölümünden sonra çektiği acıları trajik bir anlatımla tezkiresinde verir. Sun'î hastalanınca Âşık

¹ Türkiye'de yetişmeyen bu bitkinin adı Türkçe'de Çöpçini olmuş. Çin saparnası, Kenakena ağacı olarak da bilinmektedir. Hindistan ve Çin'de yetişmektedir. Yaprakları ve kökü kullanılmaktadır. Çöpçininin kökleri kaynatılarak veya kurutulup toz haline getirildiğinde suya katılarak içilebilir. Yaprakları demlenerek kullanılabilir. Çöpçini kökü tozu ile zeytinyağı karıştırılarak ağrıyan yerlere sürülebilir. Bitki, basura, damar tıkanıklarına, dalak şişmesine, eklem ağrılarına, astım ve bronşite, frengi hastalığına, mide rahatsızlıklarına iyi gelir. Kanı temizler ve iştah açıcıdır. <https://www.webagi.net/2018/07/27/copcini-nedir-faydalari-nelerdir-nasil-kullanilir/>.

² Tiryâk-ı Faruk, hem tedavisi zor olan pek çok hastalıkta, hem de zehirli yılan ve böcek sokmalarında etkilidir. Hazırlanması zor ve hazırlandıktan sonra kullanılabilmesi için en az altı ay geçmesi gerekmektedir. <http://ztbb.org/festival/geleneksel-tip-festivali-2004/15-yuzuil-tip-kitabi-yadigara-gore-bagisiklik-sistemini-kuvvetlendirme/>

Çelebi'yi çağırır. Bu konularda tecrübesi olan Çelebi, arkadaşına hacamat yaptırır, tiryak-ı faruk yedirir. Muhtemelen tiryak-ı faruk'tan Sun'î'nin dili tutulur. Ancak sonra açılır. Bu yöntem ve ilaçlar birkaç gün iyi gelir gibi olur ama tamamen iyileştirmez ve sonunda Sun'î hayatını kaybeder. Âşık Çelebi çok üzülür. Rüyasında bile dostuyla konuşur ve onun ardından ne kadar üzüldüğünü belirtir. Âşık Çelebi, hacamat yaparak ve tiryak-ı fârûk denilen bir karışımı arkadaşına yedirerek onu iyileştirmeye çalışmaktadır. O dönemlerde vebalı hastayı iyileştirmek için vücutta oluşan yumruların çizilerek içindeki irinin akıtılması, yine bu yumrulara “kil-i ermeni” denilen gülsuyu ve merhemler ya da ateş üstünde bulunan bir kazanın veya tencerenin dibinde biriken islerin sürülmesi, çakmak taşının ateşte kızdırılarak bir bez içinde iltihaplı yerlere konulması, hastaya yakut tozundan imal edilmiş macunlar yedirilmesi, gibi yöntemlere de başvurulurdu. XIV. yüzyıl şairlerinden Ahmedî, tasavvufî bir şiirinde panter yarasına fare sidiğinin iyi geldiği gibi, vebaya da yakut çözümdür demektedir:

Peleng zahmına bevl eylediği müş nedir

Vebâya olduğu yâkût dâfi '-i âsâr

Yakut tozunun merhem olarak kullanılması dışında boyunlara rummanî denilen kızıl yakut asılırdı. Yine sokakların, evlerin tütsülenmesi, eve girmeden önce tütsü odalarından geçmek gibi yöntemler söz konusuydu. Hatta çayın bile vebaya iyi geldiğine inanılırdı. Nigârî (ö.1885) “Çâyname-i Seyyid Nigârî” başlıklı mesnevinin “Bu çây-ı müşg-bûnun evsâfından bir vasf-ı semen-sâdır” alt başlığı altında çayın faydalarını sayarken çayın veba hastalığına da iyi geldiğini söyler:

Var özge kemâli kim devâdır

Emrâz-ı vebâya hem şifâdır (Bilgin, 2017: 604)

Filibeli Vecdî (ö.1599) de gazelinde farklı bir uygulamadan bahseder ve tauna afyonun iyi gelebileceğini iddia eder:

Eyyâm-ı vebâ ve hengâm-ı 'anâda dinilmişdür

Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün

Zahmine çünkü ilâc idemedi mat'ünün

Yuf tabîbe dahı hâssiyyetine dârûnun

Gel emek çekme bunun zehrine panzehir olmaz

Buna te'sîri yok afyûn ile efitimûnun

Bû Alî olsan eger bulmıyasın ana şifâ

Şer'e uymaz bilürüz mes'elesin Kânûn'un

Çünkü eyyâm-ı vebâda yemesi nâfi'dür

Korkarın dirhemi dînâra çıkar afyûnun

Vecdiyâ şeş-perile gelmeye çâvûş-ı ecel

Almak olurdu elinden meçigün tâ'ûnun (Kavruk ve Selçuk, 2017: 118).

Gelibolulu Sun'î'nin kardeşi de taun belasından vefat etmiş ve şair kardeş acısını yaşamıştır. Sun'î, biraderi Mahmut Çelebi'nin genç yaşta 18 Zilhicce 932 (1526) tarihinde gece yarısı hayatını kaybetmesine çok üzülür ve onun ölümüne iki kıt'a ile tarih düşer. Bu mısraları yazarken akıbetinin de kardeşi gibi olacağını ve genç sayılabilecek bir yaşta kendisinin de vebadan Hakk'ın rahmetine kavuşacağını nereden bilebilirdi?

Târih-i Vefât-ı Mahmûd Çelebî Birâder-i Sun'î Çelebî

mef'ûlü fâ'ilâtün mef'ûlü fâ'ilâtün

*Hâke berâber oldı gördüm o serv-kâmet
Başuma kopdı sandum bugün benim kıyâmet*

*Kopmadısa kıyâmet bugün cihânda ey dil
Bu fitneler mukarrer andan durur 'alâmet*

*Zîrâ ki ol cüvânın fevtine ey azîzim
Târih taraf-ı Hakdan geldi nişân sâ'at (932/1526)*

*Zilhicce ayının ol on sekizi şebinde
Nısfu'l-leylîde itdi dâr-ı bekâya rihlet*

*Var idi hüsn-i hattı ol nevresin ammâ
Hatt-ı sebâtın anun hekk itdi dest-i kudret*

*Olmuşdı ilme tâlip kabri ihtiyâr itdi
Lâzımdır ehl-i şu'le kim ola hücre halvet*

*Mahmûda şefkat eyle mahşerde yâ Muhammed
Evlâdına Resûle lâzım durur şefâ'at*

*Haşr it Hüseyin ile sen yâ Râb anı
Bugün müyesser oldı tâ'undan şehâdet*

*Yâ Rab kıl müyesser ana makâm-ı Mahmûdı
Tâ rûz-ı mahşer eyle kabrini bâg-ı cennet*

*Dök necm-i eşki Sun'î bu nahs-ı tâlî'î gör
Burc-ı şerefde iken tutuldı necm-i devlet*

*Tâs-ı belâ vü gamda sen derdmendi görgil
Nakş oynadı felek kem zâr atdı zâg-ı devlet*

mef'ûlü fâ'ilâtün mef'ûlü fâ'ilâtün

*Dâr-ı fenâdan itdi dâr-ı bekâya rihlet
Fermânına Hüdâ'nun olup mutî' Mahmûd*

*Tan mı olursa kabri anun mirâc-ı ervâh
Sarf itdi nakd-i 'ömrin Hakkı idindi maksûd*

Fevtine ol cüvânun budur du'â vü târîh

Kıl meşhedin Îlâhî anun makâm-ı Mahmûd (932/1526)(Yakar, 2018: 29-30).

Sun'î'ye göre kardeşinin taundan ölmesi takdir-i Îlâhî'dir. Önce Hz. Muhammed'e kardeşine şefaet etmesini, ardından Allah'tan Hz. Hüseyin ile haşır olmasını diler. Tıpkı Hz. Hüseyin gibi kardeşi de şehittir. İslamiyet'te taundan ölenlerin şehit olduğuna inanılır. Veba, Allah'ın inanmayanlar için ceza, inanlara da mükâfat olarak gönderdiği bir illettir. Bir rivayete göre Resûl-i Ekrem, Kur'an'da kıssaları anlatılan bazı peygamberlerin ümmetleri gibi toptan helâk yerine kendi ümmetinin Allah yolunda savaşarak yaralanma (ta'n) ve tâunla ölümünü dilemiş; tâunun Allah'ın bazı kimseleri cezalandırdığı bir çeşit azap, müminler için bir rahmet olduğunu söylemiş, ona yakalanan bir kişinin sabredip ecrini Allah'tan bekleyerek bulunduğu yerde kalması, bunun Allah'ın takdiri olduğuna ve başına Allah'ın yazdıklarının dışında hiçbir şeyin gelmeyeceğine inanması durumunda kendisine şehit sevabı verileceğini belirtmiştir (Varlık, 2011: 175).

Âsım/Âsımî mahlaslarını kullanan Seyrekzâde Seyyid Mehmed Âsım Efendi, Siyavuş Paşa müderrisi iken 1675-76 yılında İstanbul'da vebadan ölmüştür. (Coşkun, 2019: 22). **Âsım** mahlaslı bir diğer şair, Mütercim Seyyid Ahmed Âsım Efendi (ö.1819) de vebadan ölmüş ve Karacaahmet Mezarlığı'na defnedilmiştir. (Kaplan, 17.04.2014).

Bâkî mahlasıyla şiirler yazan **Sünbülzâde Abdülbâki Efendi**, yolculuk esnasında kara bela ile karşılaşır. Bâkî, 1812-13 yılında memuriyetle Belgrad'a giderken Şumnu'ya uğrar. Burada yakalandığı vebadan kurtulamayarak vefat eder. "*Şumnu'da Bâkî Efendi oldu tâ'undan şehîd*" mısraı ile vefatına tarih düşülmüştür. (Kesik, 2014). **Kerimzâde Fâ'iz Abdullah Efendi** (ö.1689) de yolculukta vebaya yakalanmıştır. Eşini getirmek için gittiği Bosna'da vefat etmiştir. Mezarı Bosna'dadır (Kesik, 2014).

Mâdih Karabacakzâde Mustafa Efendi'nin (ö.1718 veya 1729) ölümünün vebadan olduğu kesin olmakla birlikte, ölüm tarihi konusunda kaynaklarda farklı bilgiler mevcuttur. Kahire'de vefat etmiş ve oraya defnedilmiştir. (Kesik, 03.06.2014).

Veba devletin üst düzey memurlarını da pençesine almıştır. **Şeyhülislam Hoca Sa'deddin Efendizâde Mehmed Efendi** (ö. 1615) İstanbul'da baş gösteren veba salgınından vefat etmiş, Eyüp'te babasının yanına defnedilmiştir. Yerine oğlu Mehmed Es'ad Efendi şeyhülislâm olmuştur (Kesik, 2014).

Mûnis Harezmi (ö.1829), hanların seferlerine ve av partilerine iştirak etmiş bir şairdir. Çıktığı seferlerden birinde orduda baş gösteren salgın bir hastalığa (bazı kaynaklara göre veba) yakalanmış ve bu hastalıktan kurtulamayarak ölmüştür (Kâhya, 2014).

Tâyib, Bektaş Efendi, fıkıh alanında bir kitaba başlamışsa da 80 yaşında 1773-74 senesinde Bağdat'ta meydana gelen ve büyük tâun denilen veba salgınında vefat etmiştir (Aksoyak, 2014).

Muhlîs Dede (ö.1712): *Nâm-ı nâmîleri Muhammed olup hazret-i Şeyh Mustafâ Sâkıb-ı sâbıkü'l-menâkıbun necmü's-sâkıb-ı âsmân-ı vücûdî ve âftâb-ı lâmi'-i zill-i memdûdî bir şâ'ir-i nevresîde ve bir gül-i nev-demîde iken bi-kazâ'i'llâhî te'âlâ âfât-ı vebâ bin yüz yigirmi dört (1712) târîhinde gül-bün-i zât-ı necâbet-simâtlarını hebâ idüp ba'de'l-vefât kendü hatt-ı destleriyle târîh-i vefâtlarını mecmû'a-i eş'ârlarında bulmuşlardur.*

İnest:

fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

Rûzgâr-ı rûzgârın seyr iden hengâmesin

K'âteş-i hicrân saldı külbe-i ahzânuma

Görmeden gülzâr-ı ömrin rûy-ı handân-ı gülin

Hâk-pâş-ı gûr oldı dâde-i hicrânuma

Gonce-i ayş-ı şebâbum eyleyüp âfet-zede

Tutmadı gûş-ı kerem zâr-ı hezâr-ı cânuma

Âşiyânım târ-mâr-ı sadme-i merg eyleyüp

Girdi âhir ol siyeh-kâse benüm de kanuma

Ben güzer kıldum hele ol berzahı cândan geçüp

İbret olsun lîk ahvâlüm kalan ihvânuma (Genç, 2018: 278).

Muhlis Dede vefat etmeden önce kendi el yazısıyla ölümüne tarih düşürecek kadar gönül gözü açık, arif bir insandır. Bu tarih kıtasında şair ölümü siyeh-kâseye benzetmiştir. Siyeh-kâsenin hayâsız, utanmaz, arsız, alçak, açgözlü, cimri, bedbaht gibi anlamları bulunmaktadır. Şair, alçak, arsız olan ölüm musibeti evimi yerle bir edip kanıma girdi, beni öldürdü demektir. Vebanın belirtilerinden olan koltuk altı ve kasık çibanları sebebiyle bu hastalığa Türkçede “yumurcak, yumrucak,” da denir. Ayrıca deride siyah lekeler oluşur. Muhlis Dede “siyah kâse” benzetmesiyle vebanın belirtilerini de hatırlatmaktadır. Vebada oluşan irin dolu çibanlar siyah kâse’dir. Kanında ölümcül irinler dolaşmaktadır.

Muhlis Dede’nin genç yaşta hastalanıp öldüğünün izlerini de şiirde buluruz. O, ömür gül bahçesinin açılmış gülünü görememiştir:

Görmeden gülzâr-ı ‘ömrin rûy-ı handân-ı gülin

Ölüm gençliğin diriliğini, safasını bir afet-zede’ye çevirmiştir:

Gonce-i ‘ayş-ı şebâbum eyleyüp âfet-zede

Esrar Dede de veba afeti sebebiyle Muhlis Dede’nin genç yaşta vefat ettiğini söyler. Burada önemli bir ayrıntı da Allah’ın takdirinin, Muhlis Dede’nin kaderinin bu şekilde olduğunun vurgulanmasıdır³: “*şâ’ir-i nev-resîde ve bir gül-i nev-demîde iken bi-kazâ’i’llâhi te’âlâ âfât-ı vebâ bin yüz yigirmi dört târihinde gül-bün-i zât-ı necâbet-simâtlarını hebâ idüp*”.

Muhlis Dede gibi **Mevlânâ Ziyâeddîn Hâlid** de 1826’da Şam civarında yayılan veba salgınında öleceğini anlayınca ölümünden sonra yapılacaklar hakkında vasiyetini düzenler. Üç müridinin kendi yerine geçmelerini, Karadağ’daki emlakinin yeğeni Mahmud Es-Sâhib’e verilmesini vasiyet eder. Hâlid, gömüleceği yerin tespiti ve defniyle ilgili hazırlıkların tamamlanmasından sonra

³ Günümüzde Corona’ya yakalanan hastaya bir yandan tıbbî pek çok tedbir ve tedavi yöntemi uygulanırken bir yandan da halk, inancı gereği dua ve ibadetleriyle bu belayı bertaraf etmeye çalışmaktadır. Hatta camilerde yatısı ezanından önce halkın duyabilmesi için dualar yapılmakta, salalar okunmaktadır. Böylece halkın maneviyatı yüksek tutulmaya çalışılmaktadır. Geçmişte de halkın vebaya karşı tutumu bugünden farklı olmamış. Hekimler tıbbî tedbirler alınması ve karantina yönünde görüş bildirirken bazı bürokratlar ve din adamları Müslümanın hiçbir tedbir almaması gerektiği fikrini savunmuşlardır. İnancı gereği vebanın Allah’ın bir takdiri ve onun insanlara gönderdiği bir musibet olduğuna inanan halka, vaaz ve nasihat vermek için camilerde insanlar toplanmış, bu illetten kurtulmak için dualar edilmiştir. Minarelerden dualar okunması için fermanlar yayımlanmış, Duhan Suresi’nin şehir içinde yüksek sesle okunması hakkında bir ferman çıkarılmıştır. Nalan Turna, Şstanbul’un Veba İle İmtihanı: 1811-1812 Veba Salgını Bağlamında Toplum ve Ekonomi, Studies Of The Ottoman Domain, c.1, S.1, 2011, s. 25-26.

1827'de vefat eder. Şeyhin ölümünden sonra, ecel Mevlânâ Ziyâeddîn Hâlid'in ailesinden pençesini çekmemiş ve Bahâeddîn ile Abdurrahmân adındaki çocukları da aynı yıl vebadan ölmüşlerdir (Arslan, 2014).

Aynı zamanda birer şair olan Kırım hanlarının anlatıldığı Gülbün-i Hanan'da dört han/şairin taundan vefat ettiği kayıtlıdır.

Rezmî Bahadır Giray (ö.1640): “Şair olan Giray hanların en önemlilerindedir. Babası Selamet Giray zamanında İstanbul'a rehin olarak gönderilmiştir. Osmanlı padişahı tarafından kendisine Yanbolu has olarak verilmişti. Bahadır Giray Yanbolu'da bulunan âlimlerden, ariflerden, ilim ve irfan tahsil etmiştir. Don Kazaklarının Azak Kalesini kuşatması üzerine Osmanlı tarafından buraya gönderildi ve geriye dönerken yolda taun hastalığından vefat etti (Gültekin, 2019: 19).

Salgın hastalıklar, hastalığa yakalanmış kişilerin karantinada kalmayıp seyahat etmesi, farklı ortamlarda diğer insanlarla bir arada bulunması sebebiyle hızla yayılır. Sağlam bir insan da hastalığın olduğu yerlere gittiğinde mikrobu kolaylıkla kapar. Dolayısıyla seyahat salgına yakalanma riskini artırmaktadır. Rezmî de kendisine verilen görevden dönerken yolda taundan vefat eder.

Devlet Giray Han (ö.1577): “Devlet Giray Han, Mengli Giray Hanzâdelerinden Mübârek Giray Sultân'ın oğludur. Devlet Giray 985 saferinde (Nisan 1577) taundan vefât etmiştir” (Gültekin, 2019: 73). Devlet Giray Han'ın nerede vefat ettiği belirtilmemiştir.

Bora Gazi Giray Han (ö.1607): “Gâzi Giray muhârebelerde kazandığı emvâl ile (Gâzi Kirman) nâmında metîn bir kal'a inşa ettirmiştir. 1016 senesi Şa'bânında (Kasım 1607) inşaatını ikmâl idüb Kırım'a dönerken "Timurun" kal'asına geldikde birdenbire tâûn hastalığına tutularak vefât etmiş ve na'sı dahi Bâğçesarây'a getirilüb pederi türbesine defn olunmuşdur” (Gültekin, 2019: 81). Bora Gazi Giray Han da Rezmî gibi yolda tauna yakalanıp hayatını kaybeden şairlerdendir.

İkinci Gâzi Giray Han (ö.1707): “Gâzi Giray, Selîm Giray Hân'ın oğludur. 1120 rebî'ü'l-âhırında (1707) tâundan vefât idüb⁴ (Yanbolu) Câmî'i havlîsına defn olunmuşdur. Gâzi Giray Hânın müddet-i hayâtı otuz altı yıl ve müddet-i hükûmeti iki sene üç aydır” (Gültekin, 2019: 131). Gazi Giray da genç yaşta taundan hayatını kaybeden şairlerdendir⁵.

Abdülbâki Efendi (ö.1811/1812): *Sünbülzâde Vehbî Efendi merhûmun birâderzâdesi. İki yüz yirmi yedi sâlinde (1811/1812) “Şumnu'da Bâki Efendi oldu tâûndan şehîd” târihi mantûkunca medîne-i Şumnu'da irtihâl-ı dâr-ı bekâ eylemiştir* (Çiftçi, 2017: 39).

Sünbülzâde Vehbî Efendi'nin yeğeni olan Abdülbaki Efendi, taundan Şumnu⁶'da vefat eder. İstanbul'da 1811 yılının sonlarında ortaya çıkan ve 1812 yılı boyunca devam eden veba salgını, 1813 başlarında bitti. Abdülbaki Efendi Şumnu'da vefat ettiğine göre, bu yıllarda Şumnu'da da veba salgını can almıştır. Yine Abdülbaki Efendi'nin ölümüne düşürülen tarihte “tâûndan şehîd” ifadesi bize vebadan ölenlerin Müslümanlar tarafından şehit kabul edildikleri inancını hatırlatmaktadır.

⁴ 1117 zilhiccesinde (1704) Bahçesaray'da baş gösteren veba salgınında vefat etmiş olabilir. Kırım'da 1149 (1735) yılında da büyük bir veba salgını olmuştur. Aslında o yıl Kırım için felaketler yılıdır: “O yıl Kırım her cihetden bedbaht idi. Bir taraftan kaht u galâ bir taraftan tâûn u vebâ bütün şiddetiyle hükümfermâ idi. Biçâre ahâli o derece ye'ise düşmüşlerdir ki üçbuçuk asırdan beri içerüsünde hâkim olarak yaşadıkları vatanlarından dahi artık ümîdvâr degillerdi. Çünkü o sene serhad Kırımın en mühimi olan (Azak) kal'ası dahi Rusların eline geçmişti.” (Dipnot 155). https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/66937,gulbun-i-hananpdf.pdf?0&_tag1=2376698AFA1918268BC4FB83442C14DC197B0526&crefer=A63984BF3B67BCB355

⁵ Bu bilgilerden hareketle Kırım'ın da vebadan zaman zaman etkilendiğini ve pek çok insanın ölümüne sebep olduğunu söyleyebiliriz.

⁶ Şumnu, bugünkü adıyla Şumen Bulgaristan'ın kuzeydoğusunda, Deliorman bölgesinde bulunan il ve bu ilin merkezi olan şehirdir.

Şair ve musikişinas **Mehmed Hâmid Beg** yüz doksan iki (1777/1778) senesi vukû bulan vebâ-yı kebîrde mat 'ünen dâr-ı bekâya rihlet eylemiştir (Çiftçi, 2017: 81). Osmanlı topraklarında veba hiç eksik olmamış. 18. yy.ın son çeyreğinde 1700'lü yılların sonunda da büyük bir salgın olmalı. Fatim, Mehmed Hamid Bey'in hayatına sebep olan salgını vebâ-yı kebîr olarak nitelendirdiğine göre veba geniş bir alanı etkilemiş ve çok can almıştır.

Fehîm-i Kadîm (ö.1647), Konya-Ilgın'da henüz 20'li yaşlarındayken vefat eder. Şairin ölümü hakkında bilgi veren kaynaklar hemfikir değildir. Ölüm sebebinin sıtma ya da veba olduğu kayıtlıdır. Söz konusu her iki hastalıkta da şiddetli ateş olması, şairin hastalığının teşhisinde zorluk yaşanmasına sebep olduğu gibi, kaynakları hazırlayanlar da yanılmış olabilirler (Yıldız, 2014).

Bu şairler dışında hayatları hakkında kaynaklarda çok az bilgi bulunan, ancak ölüm sebebi olarak veba gösterilen onlarca şair vardır. Bir kısım şairlerin yirmili, otuzlu yaşlarda yani çok genç yaşta öldükleri de özellikle belirtilir: Ümidî (ö.1571), (İsen, 2017: 115), Hasan Ziyâî (ö.1584) (Gürgendereli, 2017: 4), Arşî/Çâkî mahlaslarını kullanan Mahmud Çelebi (ö.1570), (Akbayar 1996: 325), Mehmed Atûfî Efendi (ö.1607) (Akbayar 1996: 340), Âzim mahlaslı Şabanzâde Mehmed Efendi (ö.1712) (Özkan, 2014), Cevdet mahlasıyla şiirler yazan Recâî-zâde Ahmed (ö.1831) (Yekbaş, 2014), Devletî, Çerkes Ahmed Çelebi (ö.1705) (Aksoyak, 2014), Edibî, Es'ad-zâde Seyyid Mesûd Efendi: (ö.1680) (Eke, 2014), Fahrî (ö.1539) (Köksal, 2013), Mirza Abdüssettâr Hâlis (ö.1837) (Kesik, 2014), İbrahim Halil, Mehmed Hayret Efendi, (ö.1824), (Arslan, 2014) Mehmet, Hayretî mahlaslı Mehmed Efendi (ö.1614) (Aksoyak, 2014), Hıbrî, Hayreddin Efendi (ö.1616) (Aksoyak, 2015), Hıfzî, İbrahim Efendi (ö.1798) (Kılıç, 2013), Molla Ahmedzâde Mehmed Çelebi (ö.1704) (Aksoyak, 2013), Nuh Necîb Bey (ö.1836) (Arslan, 2014), Nesîbî, Emir Ahmed Efendi (ö.1612) (Gönel, 2014), Niksârî-zâde Kadı Mahmud Efendi (ö. 1616) (Kaplan, 2014), Niksârî-zâde Kadı Mehmed Efendi (ö.1573) (Kaplan, 2014), Şeyh Seyyid Hasan Nurî Efendi, (ö.1688) (Gönel, 2014), Re'fet Mehmed Azîz (ö.1765) (Gürbüz, 2013), Re'fet (Mehmed) (ö. 1813) (Kesik, 2014), Hoca Sa'deddîn-zâde Mehmed Reşîd Efendi (ö.1687) (Çaldak, 2014), Mustafa Reşîd (ö.1759) (Aldırmaz, 2014), Me'âbî, Lağımcıbaşızâde Şeyh Hacı Ahmed Me'âb Efendi (ö.1798) (Kesik, 2014), Revnak, Şeyh Seyyid Halil Efendi (ö.1812) (Aksoyak, 2014), Sa'dî Çelebi, Hâfız-zâde Seyyid Mehmed (ö.1693) (Esir, 2013), Mirza Hüseyin Sâlâr (ö.1877) (Ağaoğlu, 2014), Şâmî Abdalbâkî Efendi, (ö.1680) (Aksoyak, 2015), Şem'î Mehmed Sâlih Efendi (ö.1758) (Güven 2014), Sükkerî, Zekeriya Efendi (ö.1686) (Erol, 2014), Zâkî, Abdullah Zâkî Efendi (ö.1832) (Gürbüz, 2014), Ahmed Zamirî Efendi (ö.1647) (Aksoyak, 2014), Zîver (ö.1829) (Arslan, 2014), İmamzâde Hâfız Mehmed Emin Âtîf Efendi (ö.1743) (Kaplan, 2014). Lâzîkî-zâde Feyzullah Nâfiz (ö.1767) (Demir, 2017: 8).

Sanatçıların sadece kendileri değil yakınları da bu illetten nasiplerini almışlardır. Kimi babasını, kimi evladını kimi de yakın akrabalarını vebadan kaybetmiştir. Biyografik eserlerde ya da sanatçıların divanlarında bu konuda bilgiye ya da şiiire rastlamak mümkündür.

Fevzî (ö.1678'den sonra), Çehrin Seferi dönüşünde, ailesinin vebadan öldüğünü, geriye on yedi aylık bir oğlu kaldığını öğrenir. Her şey Allah'tandır. Bu büyük acıya rağmen tevekkülle kaderine rıza gösterip isyan etmez. Bu olayı anlatan bir tarih manzumesi yazar:

mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün

*Peyâm ile gelüp kâsid sehergâh
Didi vaz'-ı felekden olsan âgâh*

*Didüm hayrola didi hayrdur lîk
Memâlik [u] benâtun gitdi heb âh*

*Didüm âh eyleme terk-i edebdür
Kazâya râziyuz el-hükmü li-llâh*

*Benâtun defni nev'-i mekremetdür
Memâlikî de ta'rîz eyler Allâh*

*Didi ehlün de gitdi şimdi ancak
Bir oğlun kaldı hef-deh mâha çün mâh (Kaplan, 2019: 197).*

Şair **Nehcî** (ö.1680) de Fevzî gibi taun yüzünden evlat acısı yaşar. Nehcî'nin küçük oğlu Seyyid Seyfullah, Nehcî'nin İstanbul'a ikinci gelişinde babası ile birlikte. 23 Zilkade 1066/12 Eylül 1656, Çarşamba günü Besni'den yola çıkmış, 8 Muharrem 1067/27 Ekim 1656, Perşembe günü Üsküdar'a gelmiştir. Bu sırada yirmi yaşındadır. Ağabeyinden bir yaş küçüktür. 9 Muharrem/28 Ekim'de Şeyh Cihangirî'ye bağlanmış ve huzur dervişi olmuştur. 24 Muharrem 1068/1 Kasım 1657, Pazartesi günü öğleden önce Cihangir'de taundan ölmüştür. Cenaze namazı 25 Muharrem/2 Kasım, Salı günü Eski Valide Camii'nde kılınmıştır. Şeyh Cihangirî'nin daha önce çocuk yaşta iken ölmüş bulunan oğlunun Üsküdar'daki mezarının yanına defnedilmiştir. Oğlu Seyfullah, taundan ölünce Nehcî memleketi olan Adıyaman Besni'ye dönmek ister, ancak şeyhi müsaade etmez (Aslan, 2017: 11).

Azmi-zâde Hâletî'nin babası, 16. asır âlim ve şâirlerinden “**Azmi**” mahlâsıyla şiiirler de yazmış olan müderris ve şehzâde hocası Pîr Mehmed Azmi Efendi (ö.1582)'dir. Azmi Efendi, babası Defterdar Pîr Ahmed Çelebi'nin himmeti ve kendisinin de çabası sonucunda eğitimini tamamlayarak devrinin büyük âlimlerinden sayılan Kınalızâde Ali Çelebi'den mülâzım olmuştur. Ruscuk, İstanbul ve Edirne'de müderrisliklerde bulduktan sonra, Şehzâde Mehmed'e hoca tâyin edilmiş, iki yıl sonra da salgın sebebiyle tauna yakalanarak vefat etmiştir (990/1582), Eyüp civarında medfundur. Sâdik-ı Belgradî isimli bir şahıs tarafından söylenmiş olan “Azmi dâr-ı 'alâya azm itdi” ibaresi ölümüne tarihtir (Kaya, 2017: 5).

Tauna yakalanıp iyileşenler de olmuştur. Tıpkı **Âşık Çelebi** gibi. Şair ve yazar Âşık Çelebi, İstanbul'da bulunduğu sırada 952/1546'da vebaya tutulmuş, ancak çabuk iyileşmiştir. Yakın arkadaşı Emrî, bir başka arkadaşıyla hastalık bulaşır diye çekinmeden Çelebi'yi ziyarete gelir. Âşık Çelebi'nin nabzı hissedilmeyecek kadar yavaş atmaktadır. Bunu fark edince Emrî ve arkadaşı ondan ümidi keserler ve üzüntüden ağlarlar. Hasta ziyaretinden ayrıldıktan sonra da ilginç gelişmeler olur. Âşık Çelebi öldü, diye haberler yayılır:

“Sene hamsîn ve tis'ami'ede hakîr mat'ûn olup haste vü zebûn yaturken mezbûr Emrî Çelebi Berkî nâm bir yâr-ı cânı ve bir kimesne ile hakîri iyâdete gelüp gördiler. Çün nabzuma el urdular, hayât ümmîdinden el çekdiler, mezra'-ı uhuvvet ü hullete bir mikdâr tohm-ı eşk-i rikkat ekdiler. Gitdikleri gibi vefât itdi, diyü şâyi' olur. Emrî, Berkî'ye gitdi Âşık Çelebi dir. Hisâb iderler ittîfâk târîh vâkı' olur. Hakîr istimâ' itdigümde gitmedi 'Âşık didüm. Hikmet Allâh'un ol dahı târîh vâkı' oldu, yârânun târîhi zâyi' oldu. Ol iki târîhi bu bir küt'a ile edâ itmişdüm. Küt'a:

fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün

*Ben ki tâ'ûn çıkarup haste vü dem-beste idüm
Cânda ne tâb u tüvân cismde ne hord u ne hâb*

*Bir gice şem' gibi bâlinüm üzere iki yâr
Beni beklerler ü ağlarlar idi pür-teb ü tâb*

*Sandılar böyle görüp zerd ü nizâr oldugumu
Berkveş emr-i Hak irüben idem 'azm-i me'âb*

*Gitdi Âşık Çelebi diyü diyüp târîhüm
İtdi Berkî'ye hemân Emri te'essüfle hitâb*

*Hem o târîhde ilhâm-ı İlâhî irişüp
Haste cân gitmedi Âşık diyü red itdi cevâb (Kılıç, 2018: 153)*

Şiirde geçen *tâ'ûn çıkarup* ifadesi ilginçtir. Şair “tauna yakalandım” ya da “taun oldum” dememekte taun ile çıkarmak fiilini kullanmaktadır. Çıkarmak, döküntülü hastalığa tutulmak manasında da kullanılmaktadır. Veba türlerinin belirtileri farklılık göstermekle birlikte genel olarak vebada deri üzerinde kızarıklıklar oluşmaktadır. Âşık Çelebi bu döküntüleri kastetmiş olmalıdır.

Âşık Çelebi gibi **Nehcî** de tauna yakalanıp iyileşenlerdendir. Girit'in fetih yılı olan 1080/1670'da Nehcî hastalanarak bir yıla yakın bir süre iyileşemez. 1081/1671'de Şam'da çok büyük bir taun olur. Aynı yıl şair, Şam kadısı İlâhîzade'nin düşmanca tavırları yüzünden sıkıntılı günler geçirir, ancak bir süre sonra vali Defterdar İbrahim Paşa'nın himayesini görerek felaha kavuşur (Aslan, 2017: 13). Nehcî taundan kurtulur ama 1657 yılında taundan hayatını kaybeden oğlunun acısı içinden hiç çıkmamıştır.

Saçlı Emirzâde Abdurrahman Alemşah Efendi (ö.1579), yakalandığı vebadan kurtulur ama hastalığın ateşi konuşma ve duyma yetisini engellediği için müderrislikten emekli edilir. (Karagözlü, 2014)

Hisârî, eseri Tuhfetü'l-Mü'min'de hayatına dair az da olsa bilgi verir. Burada belirttiğine göre o, oğulları ve kızları da dâhil olmak üzere aile fertlerini veba salgınında kaybetmiştir. Kendisi de vebaya yakalanmış ve hastalığı esnasında günlerce ölüm ile yaşam arasında gidip gelmiştir. Sonunda iyileşmiş, ancak yaşadıkları onu olumsuz yönde çok etkilemiş, içinde kapanmaz yaralar açmıştır. (Çiftçi, 2014)

Filibeli Vecdî afyonun tauna iyi gelebileceğini iddia ettiği gazelinden başka, yaşlı olmasına rağmen İstanbul'da vebadan kurtulan merhum Hâfız-zâde Efendi için bir kıt'a yazar. Şiirde Hâfız-zâde Efendi'ye adeta yeniden dünyaya geldiği için Allah'a şükretmesi gerektiğini, veba belasından çok çektiği için günahlarının bağışlandığını söyledikten sonra insanlara seslenerek Allah'ın Hz. Peygambere verdiği gibi sevdiği kullarına dertler verdiğini, Allah'ın büyüklüğünü, Allah'a her zaman şükredip dua etmemiz gerektiğini vurgular (Kavruk ve Selçuk, 2017: 172).

fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün

*Hak budur kim 'azîm ni'metdür
Hasta iken kişi şifâ bulmak*

*Sıyyemâ pîrlikde gurbetde
Ta'n-ı ta'ûndan halâs olmak*

*Vâcib oldı hakîm-i lem-yezele
Dâ'imâ şükr ile senâ kalmak*

*Sevdigine belâ virür Allâh
Gör ne çekdi habîb-i hazret-i Hak*

*Yeni başdan cihâna geldün sen
Sana oldı hayât-ı nev mülhak*

*Maraz ile suçun bağışlandı
Lutfu cûd itdi vâhib-i mutlak*

*Giden âdemlerüne rahmet ola
Kalana sahn-ı sıhhat ola turak*

*Gerçi kim mevt tuhfe-i Hak'dur
Sıhhat ammâ latîfdür el-hak*

*Dürlü dürlü belâda olsa kişi
Cân virür sıhhate kalınca ramak*

*Dünye zindânıdur Müselmân'un
Habsden hoş degül midür çıkmak*

*Mevt olupdur velik şart-ı hurûc
Kimse irmez bu ni'mete aylak*

*Ölüm olmasa kâr müşkil idi
Erzel-i 'ömre irişüp kalmak*

*İttikâ idesin oturdukda
Yürür oldukda lâzım ola tayak*

*Hasta olduğına ahibbânun
Sevinürmiş 'aduvv-i dîn ahmak*

*Sanasın kendüsi müsellemdür
Ebedî görmese gerek toprak*

*Evvelün mehd ü âhirin ola lahd
Sana lâzım midur yüce çârdâk*

*Yerün üstinde cism yürürken
Yerün altını eyle câna yatak*

*Vecdiyâ emr-i Hakk'a râzîyuz
Hâşa kim yok diye ya dil ya tudak*

*Sa'y kıl nâşitât ile çıka rûh
Yemedden nâzi'ât eliyle çomak*

*Mü'minüz lâ-ilâhe illâ'llâh
Görelüm âhîret yolına yarak*

*Ne buyurdı ise resûlu'llâh
Kâle bi'l-hakk ve'bi's-sevâbi natak*

*Âhiri hayr ola cümlemizün
Diyelüm Tanrı bir peyâmbek hak*

Müneccim Riyazî'nin (Ali Çelebi, 16.yy.) veba/taun ile irtibatı çok farklı ve ilginç. Riyazî İstanbul'un üzerindeki ağır havayı ve veba illetini tılsım ve yıldızlara bakarak kaldıracığını konusunda iddialıdır. Bunun için havada hiç kuş uçmamalıdır.⁷ Ancak bu düşüncesi, iddiası kabul görmeyince küser ve müneccimlik işini yapmak istemez.

Müneccim Riyazi: Mahrûse-i İstanbul'dan ufûnet-i hevâyı ve nâzile-i vebâyı tılsım u teshîr-i kevâkible izâle imegi tekeffül ve imtihan için çaylak kondurmayup ya'nî üstünden kuş uçurmamağı ta'ahhüd ü takabbül idi. Ashâb-ı sa'âdetden müsâ'ade ve tâli'inden mu'âvenet müşâhede olunmaduğın bilüp vaz gelmişdür. Belki zemâne hâlin görüp yılda bir takvîm istihrâcdan bile tab'ına ihtirâz gelmişdür (Kılıç, 2010: 1397-1398).

Kaynakça

- Ağaoğlu, A. (2014), *Mirza Hüseyin Sâlâr*. Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/salar-mirza-huseyin>, Erişim: 27.07.2020
- Akbayar, N. (hzl.) (1996). Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, Tarih Vakfı Yurt Yay.
- Aksoyak, İ.H. (2014), *Devletî, Çerkes Ahmed Çelebi*, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/devleti-cerkes-ahmed-celebi>, Erişim: 27.07.2020
- Aksoyak, İ.H. (2014), *Hayretî, Mehmed Efendi*, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/hayreti-mehmed-efendi>, Erişim: 27.07.2020
- Aksoyak, İ. H. (2014), *Revnak, Şeyh Seyyid Halil Efendi*, Türk Edebiyatı isimler Sözlüğü, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/revnak-seyh-seyyid-halil-efendi>, Erişim: 27.07.2020
- Aksoyak, İ.H. (2015), *Şâmî Abdalbâkî Efendi*, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/sami-abdulkaki-efendi>, Erişim: 27.07.2020
- Aksoyak, İ.H. (2014). *Ahmed Zamirî Efendi*, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/zamiri-haci-yusuf-agazade-ahmed>, Erişim: 27.07.2020
- Aksoyak, İ.H., (2015), *Hibrî, Hayreddin Efendi*, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/hibri-hayreddin-efendi>, Erişim: 27.07.2020
- Aksoyak, İ.H. (2013), *Molla Ahmedzâde Mehmed Çelebi*, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/hibri-hayreddin-efendi>, Erişim: 27.07.2020
- Aksoyak, İ.H. (2014). *Tâyib, Bektaş Efendi*, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/tayib-bektas-efendi>, Erişim: 27.07.2020

⁷ Marsilya'da 1720'de veba salgını sırasında doktorların giydiği koruyucu kuş kafalı elbise, doktoru tepeden tırnağa örterdi. İri gaganın içinde hastalığın havadan bulaşmasını önlemek için hoş kokulu otlar vardı. Eldivenli ellerinde tuttuğu çubuğun ucunda ağaç sakızı yanar ve o zamanki inanişâ göre havayı temizlediği sanılırdı. Gözler bile kristalden yapılmış merceklerle korunurdu.

http://www.yaklasansaat.com/eski_kavimler/yaklasansaat/tarih_boyunca_veba_taun.asp

- Aldırmaz, V. (2014), *Mustafa Reşîd*, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/resid-mustafa>, Erişim: 27.07.2020
- Aslan, Ü. (2017). *Nehcî Dîvânı*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.
- Arslan, M. (2014), *Mehmed Hayret Efendi*, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/hayret-mehmed-hayret-efendi-mdbir>, Erişim: 27.07.2020
- Arslan, M. (2014), *Nuh Necib Bey*, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/necib-nuh-necib-bey>, Erişim: 27.07.2020
- Arslan, M. (2014). *Zîver*, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/ziver-istanbullu>, Erişim: 27.07.2020
- Arslan, M. (2014). *Mevlânâ Ziyâeddîn Hâlid*, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/halid-mevlana-ziyaeddin-halid-sehrizorlu>, Erişim: 27.07.2020
- Bilgin, A. (2017). *Nigârî Dîvânı*. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.
- Coşkun, A. O. (2019). *Zeyl-i Zübdetü'l-Eşâr*. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.
- Çaldak, S. (2014). *Hoca Sa'deddîn-zâde Mehmed Reşîd Efendi*, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/resid-hoca-sadeddinzade-mehmed>, Erişim: 27.07.2020
- Çiftçi, Ö. (2017). *Fatîn Tezkiresi (Hâtimetü'l-Eşâr)*. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.
- Çiftçi, S. (2014). *Hisârî*, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/hisri>, Erişim: 27.07.2020
- Demir, H. (2017). *Lâzîkizâde Feyzullah Nâfiz ve Dîvânı*. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.
- Eke, N. U., (2014). *Es'ad-zâde Seyyid Mesûd Efendi*, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/esadzade-seyyid-mehmed-said-efendi>, Erişim: 27.07.2020
- Ekinci, R. (2013). *Abdülkerim Bin Mehmed*, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/abdulkerim-bin-mehmed>, Erişim: 27.07.2020
- Erol, E. (2014). *Sükkerî, Zekerîya Efendi*, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/sukkeri-zekeriya-efendi>, Erişim: 27.07.2020
- Esir, H. A. (2013), *Sa'dî Çelebi Hâfız-zâde Seyyid Mehmed*, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/sadi-celebi-hafizzade-seyyid-mehmed>, Erişim: 27.07.2020
- Genç, İ. (2018). *Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevlevîyye*. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.
- Gönel, H. (2014). *Nesîbî, Emir Ahmed Efendi*, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/nesibi-emir-ahmed-efendi>, Erişim: 27.07.2020
- Gönel, H. (2014). *Şeyh Seyyid Hasan Nurî Efendi*, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/nuri-seyh-seyyid-hasan-nuri-efendi>, Erişim: 27.07.2020

27.07.2020

- Gültekin, İ. (2019). *Gülbün-i Hânân*. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.
- Gürbüz, İ. A. (2013). *Re'fet Mehmed Azîz*, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/refet-mehmed-aziz-vasikzade-madrubzade>, Erişim: 27.07.2020
- Gürbüz, İ. A. (2014). *Zâkî, Abdullah Zâkî Efendi*, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/zaki-abdullah-zaki-efendi-ama-zaki>, Erişim: 27.07.2020
- Gürgendereli, M. (2017). *Mostarlı Hasan Ziyâ'î Divânı*. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.
- Güven, H. F. (2014), *Şem'î Mehmed Sâlih Efendi*, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/semi-mehmed-salih-efendi>, Erişim: 27.07.2020
- Altınbaş, A. (2004), *15. Yüzyıl Tıp Kitabına "Yâdigâr"a Göre Bağışıklık Sistemini Kuvvetlendirme*, <http://ztbb.org/festival/geleneksel-tip-festivali-2004/15-yuzyil-tip-kitabi-yadigara-gore-bagisiklik-sistemini-kuvvetlendirme/> Erişim: 27.05.2020.
- İsen, M. (2017). *Künhü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı*. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.
- İzğöer, A. Z. (1998). "Ahmed Cevdet Paşa'ya Ait Bazı Tıp Belgeleri". *Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları* 4, (s.237-243).
- Kahya, H. (20.02.2014). *Mûnis Harezmi*, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/munis-harezmi>, Erişim: 27.07.2020.
- Kaplan, Y. (2019). *Fevzî Dîvânı*. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.
- Kaplan, Y. (2014). *Niksârî-zâde Kadı Mahmud Efendi*, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/munis-harezmi>, Erişim: 27.07.2020.
- Kaplan, Y. (2014). *Niksârî-zâde Kadı Mehmed Efendi*, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/niksari-niksarizade-mehmed-efendi>, Erişim: 27.07.2020
- Kaplan, Y. (2014). *Mütercim Seyyid Ahmed Âsım Efendi*, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mutercim-asim-efendi>, Erişim: 27.07.2020.
- Kaplan, Y. (2014) *İmamzâde Hâfız Mehmed Emin Âtîf Efendi*, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/atif-imamzade-hafiz-mehmed-emin>, Erişim: 27.07.2020
- Kavruk, H.; Selçuk, B. (2017). *Filibeli Vecdî Dîvânı*. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.
- Kaya, B. A. (2017). *Azmizâde Hâletî Dîvânı*. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.
- Kaya, F. (2019). *Lisanü'l-Etibba Tabiplerin Dili*. Hiperlink Yayınları.
- Karagözlü, V. (2014). *Saçlı Emirzâde Abdurrahman Alemşah Efendi*, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/abdurrahman-sacli-emirzade-abdurrahman>, Erişim: 27.07.2020.

- Kesik, İ.H. (2014). *Mirza Abdüssettâr Hâlis*, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/halis-mirza-abdussettar-halis>, Erişim: 27.07.2020
- Kesik, B. (2014). *Re'fet Mehmed*, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/refet-mehmed-refet-efendi>, Erişim: 27.07.2020
- Kesik, B. (2014). *Me'âbi, Lağımcıbaşızâde Şeyh Hacı Ahmed Me'âb Efendi*, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/meabi-lagimcibasizade-seyh-haci>, Erişim: 27.07.2020.
- Kesik, B. (2014). *Bâkî, Sünbülzâde Abdülbâki Efendi*, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/baki-abdulbaki-efendi>, Erişim: 27.07.2020
- Kesik, B. (2014). *Kerimzâde Fâ'iz Abdullah Efendi*, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/faiz-faizi-kerimzade-faiz-abdullah>, Erişim: 27.07.2020
- Kesik, B. (2014) *Mâdih Karabacakzâde Mustafa Efendi*, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/madiah-karabacakzade-mustafa-efendi>, Erişim: 27.07.2020.
- Kesik, B. (2014). *Şeyhülislam Hoca Sa'deddin Efendizâde Mehmed Efendi*, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/mehmed-hoca-sadeddin-efendizade>, Erişim: 27.07.2020
- Kılıç, F. (2010). *Âşık Çelebi, Meşâ'irü'ş-Şu'arâ-İnceleme-Metin 3 cilt.*: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü.
- Kılıç, F. (2018). *Âşık Çelebi Meşâ'irü'ş-Şu'arâ*. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.
- Kılıç, F. (2013). *Hıfzî, İbrahim Efendi*, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/hifzi-ibrahim-efendi>, Erişim: 27.07.2020
- Köksal, F. (2013). *Fahrî*, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/fahri>, Erişim: 27.07.2020.
- Özkan, F., H. (2014). *Âzim, Şa'bân-zâde Mehmed Efendi*, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/azim-sabanzade-mehmed-efendi>, Erişim: 27.07.2020.
- Solmaz, S. (2018). *Gülşen-i Şu'arâ*. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.
- Sungurhan, A. (2017a). *Be'ânî Tezkiresi (Tezkiretü'ş-Şu'arâ)*. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.
- Sungurhan, A. (2017b). *Kınalızâde Hasan Çelebi Tezkiretü'ş-Şu'arâ*. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.
- Şakar, S.Ö. (2013). *Birgili (Birgivi) Mehmed Efendi*, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/birgili-birgivi-mehmed-efendi-birgivi>, Erişim: 27.07.2020.
- Turna, N. (2011). *İstanbul'un Veba İle İmtihanı: 1811-1812 Veba Salgını Bağlamında Toplum ve Ekonomi*, Studies Of The Ottoman Domain.
- Varlık, N. (2011). "Tâun". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. <https://islamansiklopedisi.org.tr/taun>, Erişim: 20.05.2020.
- Yakar, H. İ. (2018). *Gelibolulu Sun'î Dîvânı*. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.

-
- Yaklaşansaat (2011). *Tarih Boyunca "Vebe-Taun"*, http://www.yaklasansaat.com/eski_kavimler/yaklasansaat/tarih_boyunca_veba_taun.asp, Erişim: 27.05.2020.
- Yekbaş, H.(2014) *Cevdet, Recâi-zâde Ahmed*, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/cevdet-recaizade-ahmed>, Erişim: 27.07.2020.
- Yıldırım, N. (2010). *İstanbul'un Sağlık Tarihi: Sağlık Teşkilatı-Salgınlar Bulaşıcı Hastalıklar ve Mücadele Koruyucu Sağlık Kurumları-Hastaneler-Tıp Eğitimi*. Kültür Başkenti Yayınları.
- Yıldız, A. (10.09.2014). *Fehîm-i Kadîm*, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/fehimi-kadim>, Erişim: 27.07.2020

Copyright of Electronic Turkish Studies is the property of Electronic Turkish Studies and its content may not be copied or emailed to multiple sites or posted to a listserv without the copyright holder's express written permission. However, users may print, download, or email articles for individual use.